

Llorenç Comajoan-Colomé & Manuel Pérez Saldanya, *Los tiempos verbales del español. Descripción del sistema y de su adquisición en segundas lenguas*, Barcelona, Ediciones Octaedro, 2018, 135 p., ISBN: 978-84-17219-81-9.

Los tiempos verbales del español de Llorenç Comajoan-Colomé i Manuel Pérez Saldanya és un llibre de referència per a tot docent de llengües. Al pròleg ja trobem una carta de presentació clara i engrescadora en la qual els autors es proposen descobrir o ampliar els coneixements sobre les nocions de *temps* i *aspecte verbals* a l'hora de plantejar l'ensenyament dels temps verbals del castellà com a llengua estrangera. Tanmateix, però, les constatacions que s'hi fan es poden aplicar, també, a l'ensenyament-aprenentatge d'altres llengües. De fet, l'aproximació adoptada al volum reuneix els sabers de diferents àmbits d'estudi de manera complementària. D'una banda, s'hi proposa una conjunció simbiòtica de les àrees de la didàctica, la lingüística i l'adquisició de llengües. De l'altra banda, es posa el focus en la perspectiva de la comparació lingüística del funcionament del temps i l'aspecte en castellà i en els sistemes d'altres llengües.

El pròleg del llibre també actua com a full de ruta de la lectura. Llegint-lo, el lector pot fer-se una idea sintètica i ben estructurada dels continguts i del tarannà expositiu dels autors del volum. En síntesi: rigor, utilitat i combinació de teoria i pràctica. I un ingredient addicional: exposició dels continguts clara, precisa i guiada. Llorenç Comajoan-Colomé i Manuel Pérez Saldanya són investigadors d'experts i trajectòria reconeguda en l'estudi del temps i de l'aspecte —tant des del punt de vista diacrònic, com sincrònic i comparatiu—, en l'adquisició de llengües, i també en la didàctica de la llengua. Des de l'inici del llibre queden paleses les seves capacitats pedagògiques a l'hora de divulgar coneixements tècnics. Sobre la manera de presentar el contingut teòric, no podem deixar de remarcar un recurs original que es repeteix al llarg de tot el llibre: el plantejament de reflexions metalingüístiques en forma de preguntes concretes sobre dades lingüístiques o bé en forma d'interrogacions obertes. Aquesta estratègia serveix per a donar peu a discórrer, a plantejar preguntes que el

docent es pot fer o que, fins i tot, poden aparèixer a l'aula de manera natural i que permeten verificar la comprensió efectiva dels temes exposats.

A continuació fem una revisió transversal dels continguts del volum. Remarquem aquelles aportacions més útils per al docent pel que fa a les aportacions des del camp de la lingüística, de la didàctica i de l'adquisició de les llengües.

Als tres primers capítols es fa referència a les nocions de *temps*, *aspecte* i *modalitat*; als valors gramaticalitzats fruit de la combinació d'aquestes nocions; i en quins temps verbals els expressen. A través dels continguts presentats s'aconsegueix explicar com el llenguatge (i, en concret, cada forma tempoaspectual) representa perspectives diferents de la realitat. Al primer capítol, en parlar de la noció de *temps*, s'acota el focus d'estudi al *temps gramatical* (la manera com es gramaticalitzen en les diferents llengües les relacions d'anterioritat, simultaneïtat i posterioritat). En aquest cas, es parla del temps com a propietat objectiva, externa a l'acció o estat que denota el verb —als quals localitza respecte del moment de l'acte de parla. Al segon capítol, en canvi, s'introdueix l'*aspecte*, una categoria que fa referència a la temporalitat interna de l'acció; depèn del punt de vista del parlant i de la manera com presenta la situació expressada pel predicat. Els autors es concentren en l'*aspecte lèxic* —la informació aspectual continguda en el lexema verbal, segons si denota un estat, una activitat, una realització o un assoliment; vegeu Vendler (1967)— i en l'*aspecte gramatical* —marcat per la flexió i que fa referència a les fases del desenvolupament de l'acció en què es fa èmfasi, o en l'aspecte continuatiu, repetitiu, etc. Aquest segon capítol es complementa amb la comparació i l'anàlisi interlingüística pel que fa a l'evolució i al funcionament sincrònic dels sistemes tempoaspectuals. La tria de les llengües comparades pels autors (l'anglès, el romanès, el xinès i l'amazic) no és pas aleatòria. Són llengües molt presents a les aules de castellà com a L2, i corresponen a famílies o branques de famílies lingüístiques distintes que, alhora, marquen el temps i l'aspecte de maneres diferents del castellà —la qual cosa permet que els autors introdueixen en aquest capítol un ventall ampli d'exemples significatius per al docent i per als aprenents.

El tercer capítol es dedica a una qüestió poc explorada en els manuals d'ensenyament de llengües —però útil per a acompanyar els aprenents cap a nivells més avançats en la descoberta de la llengua meta—: la manera com els temps verbals (i, en general, els modes) indiquen, també, la modalitat: l'actitud del parlant respecte del contingut oracional (segons si una situació present o futura es concep com a real, possible o difícilment possible o impossible, segons el coneixement que el parlant té de les coses; p.ex. en castellà: *estudia filosofia*, *estudiarà filosofia*, *estudiaria filosofia*).

Un cop establert el marc teòric sobre el funcionament del sistema tempoaspectual del castellà, els capítols quatre, cinc i sis constitueixen una anàlisi dels

temps de present, passat i futur i condicional, respectivament. Es repassen els usos bàsics, centrals o prototípics i els no prototípics de cada temps fruit de les diferents combinacions de les nocions temporals i aspectuals introduïdes als capítols anteriors. Els autors aconsegueixen fer clar el concepte que explica tots els casos no prototípics: la modificació dels valors temporals o aspectuals bàsics. Com a conseqüència d'aquesta modificació, aquests temps verbals expressen matisos addicionals de caràcter modal, pragmàtic o estilístic.

Ens aturem a comentar el capítol cinquè perquè és central dins del volum. S'hi esbrinen els valors tempoaspectuals dels temps de passat des d'una perspectiva que persegueix la comprensió efectiva del significat de les formes i de les diferents conceptualitzacions que expliquen els casos de variació lingüística en el domini castellanoparlant. Els temps estudiats són el perfet, el passat simple (*pretérito*) i l'imperfet; i, a més a més, i de manera menys exhaustiva, el plusquamperfet i el passat compost (*pretérito anterior*).¹ A partir de les nocions de *temps* i d'*aspecte gramatical*, l'explicació de cada temps es descriu i s'il·lustra mitjançant els contrastos entre els usos. En el cas de l'acarament entre el perfet i el passat simple, la distinció fonamental remarcada és el valor inactual o actual de l'aspecte perfectiu i del perfet, respectivament. Els diferents usos del perfet s'expliquen perquè fan referència a situacions passades que continuen sent rellevants en el moment de l'acte de parla, per motius diferents. En canvi, el passat simple (*pretérito*) s'usa per a fer referència a situacions passades que es visualitzen com un tot acabat i que no són rellevants en el moment present. El darrer dels tres temps centrals de passat presentats és l'imperfet: un temps de passat imperfectiu que agrupa un conjunt d'usos centrals (i també de no prototípics) que fan referència a situacions que estaven en curs o en procés de desenvolupament en un moment passat que s'agafa com a referència.

En síntesi, el capítol cinquè, és elogiable per dues contribucions fonamentals a l'estudi dels temps de passat. D'una banda, destaquem les invitacions a la reflexió metalingüística sobre parells mínims (grups de frases idèntiques amb formes verbals diferents), que permeten entendre el significat de les formes i que són un convidat a desbancar les nocions d'*ús correcte* o *incorrecte* per la d'*adequació* al significat que volem expressar d'acord amb la perspectiva que els parlants adoptem de la realitat. La comprensió d'aquestes explicacions s'acompanya de dibuixos de les línies del temps. El docent pot estirar el fil d'aquest recurs gràfic per traslladar les explicacions a l'aula de manera una mica més visual del que es fa al llibre, i per plantejar més activitats que

1. Usem la terminologia en català seguint la *Gramàtica de la llengua catalana* de l'Institut d'Estudis Catalans i reproduïm entre parèntesis el nom dels temps verbals en castellà usat pels autors del volum.

ajudin a concretar les propostes del volum. De l'altra banda, del capítol 5 en destaquem l'afany de familiaritzar els docents amb les diferents marques tempoaspectuals de les llengües (remetem el lector a l'apartat 5.5 del volum, en el qual es repassen de manera minuciosa les diferències en la codificació de la informació tempoaspectual en passat en anglès, romanès, amazic i xinès).

Finalment, el capítol 7 constitueix la clau de volta del llibre: s'hi presenten les característiques i fases del procés d'adquisició de les formes i dels usos d'una llengua estrangera amb un sistema tempoaspectual concret i els factors que intervenen en aquest procés. Aquesta informació es combina amb una proposta d'estratègies didàctiques de tall clarament cognitivista, que fan de la comunicació i del processament de la llengua les columnes vertebrals de l'ensenyament-aprenentatge: segons Comajoan-Colomé i Pérez Saldanya els docents han de proporcionar als aprenents estímuls lingüístics que facilitin l'emergència dels usos prototípics a través de l'ús contextualitzat i significatiu de les formes. Paral·lelament, per a adquirir satisfactòriament el sistema tempoaspectual de la llengua meta, els aprenents han de poder entendre amb quina intenció comunicativa s'usa cada forma. Un dels punts clau del capítol 7 és que s'hi evidencia que el procés d'adquisició dels usos dels temps verbals requereix que el docent tingui un coneixement tàcit de les etapes amb què es pot caracteritzar la interllengua d'un aprenent de qualsevol llengua estrangera. De fet, tot i que al llibre es presenta una taula d'una gran utilitat sobre les influències possibles de les diferents llengües estudiades al llibre a l'hora d'aprendre castellà, Comajoan-Colomé i Pérez Saldanya defensen que la L1 no és necessàriament el factor més important del procés d'adquisició d'una L2 (ni tampoc ho és la prominència perceptual). Per això —i tenint en compte que alumnes amb una L1 diferent fan errors coincidents en aprendre una mateixa L2—, els autors del llibre proposen que el docent reconegui en les produccions dels alumnes les etapes cognitives per les quals passa la seva interllengua. Com ho il·lustren les mostres de corpus de la interllengua d'aprenents en diferents etapes del procés d'adquisició, els aprenents primer marquen la temporalitat a través de mecanismes pragmàtics; més tard, a partir de mecanismes lèxics (com l'ús d'adverbis) i, finalment, amb la morfologia verbal. Els autors del llibre fan èmfasi en la idea que, pel que fa a la morfologia verbal, també hi ha etapes d'emergència dels diferents temps, marcades per diferents factors. En la línia de tot el discurs previ, al capítol 7 s'explica i s'il·lustra amb exemples reals la importància —com a factors explicatius de les fases de l'adquisició dels temps de passat en castellà com a L2— de les característiques lexicosemàntiques dels predicats verbals i de l'estructura discursiva. Segons la *hipòtesi de l'aspecte lèxic* (Andersen & Shirai 1996; Bardovi-Harlig 2000; Comajoan 2013; Salaberry 2008) dos dels factors a tenir en compte pel que fa a l'adquisició dels temps de passat són els següents: al

principi els aprenents usen marques de passat (perfectives) en predicats tèlics (realitzacions i assoliments) i després usen aquestes marques en predicats atèlics (activitats i estats). En llengües que marquen la distinció entre perfectivitat i imperfectivitat, el passat imperfectiu apareix més tard que el perfectiu i el passat imperfectiu comença en predicats atèlics i, més tard, en predicats tèlics.

Pel que fa a l'estructura discursiva, Comajoan i Saldanya en la línia de Bardovi-Harlig (1994), situen el text narratiu com a tipologia textual fonamental per a l'ensenyament dels temps de passat. Els docents han de ser conscients que quan els parlants nadius produeixen narracions solen fer una distinció de plans relacionada amb el relleu informatiu que donem a les situacions dins d'una narració: els esdeveniments més rellevants solen aparèixer en el primer pla —en el qual domina el passat simple (*pretérito*)— i al segon pla, o rerefons, s'hi inclou la informació que expandeix allò dit del primer pla —amb un predomini clar de l'imperfet. Tot i que els autors del volum no hi entren en profunditat, les possibilitats creatives de situar el text narratiu com a centre de l'ensenyament dels temps verbals de passat és innegable i permet albirar horitzons d'innovació realment interessants per a les activitats a aula de L2.

Segons els autors del volum la necessitat que els docents tinguin consciència del procés d'adquisició del sistema tempoaspectual no es limita a l'àmbit lingüístic i de l'adquisició. D'acord amb Blyth (2005), en plantejar el procés d'adquisició del sistema tempoaspectual de qualsevol llengua, el docent ha de fer un procés de valoració i reflexió previ per a identificar: el grau de transparència de cada una de les formes; el metallenguatge usat per a transmetre el coneixement; la fiabilitat de les regles que planteja; i la incidència de l'ús i del context pragmàtic i oracional en la fixació dels valors de les formes. A més, cal que la persona que ensenya la L2 tingui en compte el moment en què introdueix cada forma i cada ús. Això implica prendre decisions pròpies i fer una anàlisi crítica dels manuals de referència —que normalment no tenen en compte la dimensió cognitiva de l'adquisició— i de les activitats que es proposen als alumnes. Paral·lelament, un cop preses les decisions de programació dels continguts, la tasca docent requereix, també, d'una observació constant que permeti acarar constantment els resultats dels estudis d'adquisició i el reflex d'aquestes investigacions en els processos en curs visibles a l'aula.

En síntesi: el lector que acudeixi al llibre amb l'interès d'ampliar i ordenar els seus coneixements sobre el funcionament del sistema tempoaspectual podrà trobar en aquest volum respostes clares i didàctiques. Alhora, però, els docents es trobaran davant d'una lectura que els interpel·larà a la reflexió i que els plantejarà un repte —en forma de pregunta a les darreries del llibre—: anar més enllà de la teoria i participar activament i en primera persona de la simbiosi de disciplines (lingüística, estudis

d'adquisició i didàctica) per contribuir a una formació en llengües més conscient i coherent amb els resultats de les recerques exposades.

ARES LLOP NAYA
Cardiff University
llopnyaa@cardiff.ac.uk
ORCID 0000-0003-4365-4947

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ANDERSEN, R. & Y. SHIRAI (1996) «The primacy of aspect in first and second language acquisition. The pidgin-creole connection», dins W. Ritchie, T. Bathia (ed.), *Handbook of second language acquisition*, San Diego, Academic Press, pp. 527-570.
- BARDOVI-HARLIG (1994) «Anecdote or evidence? Evaluating support for hypotheses concernint the development of tense and aspect», dins S. Gass, A. Cohen & E. Tarone (ed.), *Research methodology in second language acquisition*, Hillsdale, Erlbaum, p. 41-60.
- (2000) *Tense and aspect in second Language acquisition: Form, meaning, and use*. Oxford, Balckwell.
- COMAJOAN, L. (2013) «Tense and aspect in second Language Spanish», dins K. Geeslin (ed.), *The handbook of Spanish second Language acquisition*, Nova York, Wiley, p. 235-252.
- SALABERRY, R. (2008) *Marking past tense in second language acquisition*, Londres, Continuum.
- VENDLER, Z. (1967) «Verbs and times», dins Z. Vendler (ed.), *Linguistics and philosopy*, Ithaca, Cornell University Press, p. 97-121.